

УДК 336.1:504.064.4

А. А. ТЕРЕБУХ, Г. Я. ІЛЬНИЦЬКА-ГИКАВЧУК, О. П. МАКАР
Національний університет «Львівська політехніка»**ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ**

Розглянуто джерела фінансування природоохоронних заходів в Україні, проведено аналіз капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища та структури витрат. Виділено недоліки фінансування природоохоронних витрат з фондів охорони навколишнього природного середовища. Доведено необхідність використання позабюджетних джерел фінансування екологічної сфери в Україні, зокрема екологічних інвестицій, лізингу, екологічного страхування. Розглянуто суть даних інструментів. Виділено заходи з удосконалення фінансового механізму природоохоронного фінансування.

Ключові слова: фінансування, природоохоронні заходи, інвестиції, страхування, фонди охорони навколишнього природного середовища.

А. А. TEREBUH, G. Y. ILNITSKA-GYKAVCHUK, O. P. MAKAR
National University «Lviv Polytechnic»**FINANCING OF ENVIRONMENTAL MEASURES IN UKRAINE**

The aim of the research - to consider the sources of financing of environmental activities in Ukraine, examine the capital investment and current expenditure on environmental protection and cost structure. Propose measures of improving financing of environmental activity. The main source of funding for environmental measures are own funds of enterprises, while the share of the state budget for environmental projects declined. The basic mechanism of public financing of environmental activities and programs have funds for Environmental Protection. These funds are not effective and have several disadvantages- dissipation of resources, improper use, low revenue base. Highlight shortcomings financing environmental spending from the funds of environmental protection. The necessity of using extra-budgetary sources of financing environmental sector in Ukraine, including environmental investments, leasing, environmental insurance are proved. The essence of these tools is considered. Thus, measures to improve the financial mechanism of nature using are highlighted.

Keywords: finance, environmental protection, investment, insurance, funds of environmental protection.

Постановка проблеми. У зв'язку з зростанням негативного впливу господарської діяльності людей на навколишнє середовище, що привело до критичного погіршення його якості, забруднення екосистеми, і, як наслідок, погіршення умов проживання живих організмів, постало завдання охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини як невід'ємна умова сталого розвитку людства. Однією з причин негативного навантаження на природне середовище є застарілі основні фонди, які через брак коштів модернізуються вкрай повільно. Крім того, на природоохоронні заходи виділяється недостатньо коштів. Тому проблема фінансування природоохоронної діяльності є важливою і потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища досліджувалися у працях таких вітчизняних учених: О.О. Веклич, Л.Г. Мельник, О.Л. Кашенко, Н.В. Савчук, І.М. Синякевич, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.Г. Кулаковський, Г.Б. Погріщук та ін.

Мета роботи полягає у дослідженні ефективності фінансування природоохоронних заходів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" визначає, що в Україні фінансування екологічних заходів здійснюється за рахунок: Державного бюджету України, місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів.

Державний бюджет України є вагомим інвестором природоохоронних програм. Починаючи з 1994 року, в Державному бюджеті виділено головний розділ «Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека». У загальній сумі витрат на природоохоронні заходи роль державного бюджетного фінансування незначна і складала останніми роками від 2 до 3 %. В той же час витрати підприємств, установ та організацій становлять основу природоохоронного інвестування.

Так, за 2013–2010 роки капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища зросли з 13128 до 20377,8 млн грн, тобто на 55 %. Протягом 2013 р. на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами було витрачено 20377,8 млн грн, з яких 70% (14339 млн грн) – поточні витрати на охорону природи, пов'язані з експлуатацією і обслуговуванням засобів природоохоронного призначення, 30 % (6038,8 млн грн) – капітальні інвестиції, направлені на будівництво і реконструкцію природоохоронних об'єктів, придбання обладнання для реалізації заходів екологічного спрямування і 3,2 % (662,1 млн грн) – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання (табл. 1).

Основним джерелом фінансування екологічних заходів є власні кошти підприємств, тоді як частка

коштів державного бюджету на екологічні проекти скоротилася з 8,7 % у 2010 році до 1,3 % у 2013 році, що є негативно.

Таблиця 1

**Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища,
млн грн. [1]**

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Капітальні інвестиції та поточні витрати	13128	18490,7	20514	20377,8
у тому числі				
капітальні інвестиції	2761,5	6451	6589,3	6038,8
з них капітальний ремонт засобів природоохоронного призначення	498	843,6	635	662,1
поточні витрати	10366,6	12039,7	13924,7	14339
Індекси витрат на охорону навколишнього природного середовища у % до попереднього року	118,6	140,8	110,9	99,3
Частка витрат на охорону навколишнього природного середовища за рахунок коштів держбюджету, %				
у капітальних інвестиціях	8,7	4,4	1,4	1,3
у поточних витратах	2,7	2,6	2,5	2,6

Із загальної суми капітальних інвестицій у 2013 році понад 40 % направлено на охорону атмосферного повітря, 27,8 % на радіаційну безпеку, 13,8 % – на очищення зворотних вод (табл. 2). В структурі поточних витрат найбільша частка витрат спрямована на очищення зворотних вод (43,1 % в 2013 році), поводження з відходами – 33,8 %, охорону атмосферного повітря – 9,9 %.

Таблиця 2

Структура капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища, % [1]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Усього	100	100	100	100
За напрямками на				
охорону атмосферного повітря	41,3	39,3	37,4	40
очищення зворотних вод	26,5	11,2	12,8	13,8
поводження з відходами	17,2	18,4	11,1	11,8
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	11,6	9,9	8,2	5,4
зниження шумового і вібраційного впливу	0,4	0,6	0,5	0,5
збереження біорізноманіття	0,7	0,2	0,2	0,4
радіаційну безпеку	0,1	19,8	29,2	27,8
науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	0,3	0,2	0,1	0,1
інші напрями	1,9	0,4	0,5	0,2

Базовим механізмом державного фінансування природоохоронних заходів та програм є фонди охорони навколишнього природного середовища, які створюються з метою концентрації грошових коштів для цільового фінансування екологічних потреб. На сьогодні запроваджено Державний, республіканський Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища у складі відповідних державних бюджетів.

Кошти таких фондів утворюються за рахунок: частини екологічного податку згідно із законом; добровільних внесків підприємств, установ, організацій, громадян та інших надходжень; частини грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності [2].

Проте дані фонди мають наступні недоліки [2; 3]:

1. Велика кількість місцевих екологічних фондів приводить до розпорошення коштів і неефективного їх використання.

2. Кошти з цих джерел переважно спрямовуються на поточні витрати, а не на капітальні видатки. В умовах економічної кризи, що переживає Україна, немає підстав сподіватися на збільшення бюджетних видатків.

3. В Україні недостатньо ефективна система управління екологічними фондами, недосконалий порядок збору коштів з платників екологічних податків.

4. Кошти не завжди використовуються за призначенням через відсутність юридичної відповідальності їх розпорядників.

5. Видатки фондів здійснюються лише у формі гранту (безповоротної грошової допомоги), що призводить до великої кількості бажаючих отримати «легкі» кошти і не стимулює їх до ефективного використання коштів.

6. Дохідна база фондів є досить малою.

Виходячи із нестачі бюджетних коштів на фінансування екологічних заходів, постає нагальне завдання щодо розвитку саме позабюджетних джерел та створення нового механізму фінансування екологічної сфери в Україні.

На сьогодні питання забезпечення раціонального природокористування та охорони довкілля вирішуються не тільки їх державним фінансуванням, але й залученням більш ємних важелів – екологічних інвестицій (або екологічно орієнтованих інвестицій). Останні являють собою усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в господарську діяльність і спрямовані на зниження, ліквідацію негативного антропогенного впливу на довкілля, збереження, поліпшення і раціональне використання природно-ресурсного потенціалу територій, забезпечення екологічної безпеки в країні [4].

В умовах обмеженості джерел формування інвестиційних ресурсів як на рівні підприємств, так і на рівні держави з метою активізації екологічного інвестування слід створити сприятливе середовище для екологізації інвестиційної діяльності. Це в свою чергу передбачає удосконалення природоохоронного та інвестиційного законодавства, зокрема у сферах податкової, кредитної і цінової політики.

Перспективним інструментом екологічної політики є екологічна боргова конверсія, що передбачає обмін боргових зобов'язань на виконання природоохоронних заходів, які повинен здійснити боржник. Тобто підприємствам, які мають значні борги по екологічних платежах, можна їх зарахувати в рахунок здійснення природоохоронних інвестицій [3].

Одним із таких перспективних шляхів вирішення проблеми інвестування природоохоронної діяльності може стати лізинг. Екологічний лізинг – це специфічний лізинг, об'єктом якого може бути будь-який вид матеріальних цінностей (рухоме та нерухоме майно) екологічного призначення. Об'єктом екологічного лізингу можуть бути: технології, обладнання, установки, машини, які дозволяють більш раціонально використовувати природні ресурси, виробляти екологічно чисту продукцію та зменшити шкідливий вплив на стан навколишнього природного середовища [5].

До числа перспективних фінансових інструментів природоохоронної діяльності слід віднести страхування екологічних ризиків (екологічне страхування), яке передбачає виплату компенсації страховими компаніями у випадку нанесення екологічних збитків.

Так, екологічне страхування – це інструмент екологічної політики, який передбачає перекладення фінансової відповідальності за непередбачувану екологічну шкоду на страхові компанії [2]. Страхові операції можуть бути одним з джерел фінансування екологічних заходів.

У Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" зазначено, що в Україні здійснюється добровільне і обов'язкове державне страхування громадян і їх майна, майна і прибутків підприємств, установ і організацій у разі збитку, заподіяного внаслідок забруднення навколишнього природного середовища і погіршення якості природних ресурсів.

Екологічне страхування включає такі види [6]:

1. Страхування відповідальності власників джерел підвищеної екологічної небезпеки на випадок аварійного забруднення навколишнього середовища.

2. Страхування природних об'єктів на випадок настання надзвичайних екологічних ситуацій.

3. Особисте страхування життя, здоров'я громадян на випадок настання аварійного забруднення навколишнього середовища.

Створення ринку екологічних послуг вимагає формування страхових фондів. У систему страхових екологічних фондів необхідно включити: державний страховий екологічний фонд; екологічні фонди страхових компаній.

Державний страховий екологічний фонд може бути сформований за рахунок відрахувань страхових компаній, відрахувань підприємств, що формують свої власні страхові фонди, відрахувань з фондів взаємного екологічного страхування, створених об'єднаннями підприємств на галузевій або регіональній основі, а також фінансових джерел, акумульованих через систему оподаткування і штрафів. За рахунок засобів цього фонду повинен забезпечуватися страховий захист інтересів третіх осіб від спричинення їм збитку аварійним забрудненням навколишнього середовища у разі, коли відповідальність страховика не настає, а також здійснюється фінансування превентивних заходів на національному рівні.

Екологічні фонди страхових компаній можуть формуватися за рахунок внесків страхувальників і забезпечувати їх страховий захист при постійних і одиничних випадках забруднення навколишнього середовища, а також економічне стимулювання екологічно безпечних виробництв.

Екологічне страхування можна вважати одним з способів пошуку коштів для фінансового забезпечення екологічних проєктів як на рівні держави, так і в регіонах. Для активного його розвитку в

Україні слід прийняти Закон України „Про екологічне страхування”, в якому визначити екологічні ризики, встановити порядок здійснення обов’язкового екологічного страхування, передбачити добровільне страхування, визначити організаційні засади екологічного страхування та інші важливі питання.

Висновки. З метою розвитку фінансового механізму природокористування та природоохоронної діяльності необхідно удосконалити нормативно-правову базу з питань фінансування, оподаткування природоохоронної діяльності; реформувати систему фондів охорони навколишнього природного середовища; удосконалити нормативно-правову базу з питань природокористування; збільшити податкове навантаження на ті види діяльності та форми споживання, що є екологічно шкідливими для суспільства; стимулювати розвиток позабюджетних джерел фінансування природоохоронної діяльності, зокрема лізингу, екологічних інвестицій, боргової конверсії, страхування тощо.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2013 р. / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Вид-во Консультант», 2014. – 531 с.
2. Хвесик М.А. Економіко-правове регулювання природокористування : монографія / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський. – К. : Кондор, 2004. – 524 с.
3. Синякевич І.М. Екологічна політика: Стратегія подолання глобальних екологічних загроз / І.М. Синякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2011. – 332 с.
4. Андреева Н. Н. Экологоориентированные инвестиции в системе обеспечения ресурсно-экологической безопасности / Н. Н. Андреева, С. К. Харичков. – Одесса : Ин-т рынка и эконом.-эколог. исслед., 2000. – 196 с.
5. Економіка природокористування : навчальний посібник / [С.В. Князь, М.Т. Бець, Г.Я. Ільницька-Гикавчук, О.П. Макар, Н.П. Яворська]. – Львів : ТзОВ «Ліга-Прес», 2014. – 315 с.
6. Козьменко О.В. Страховий ринок України в контексті сталого розвитку / О.В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 350 с.

Надійшла 16.10.2015; рецензент: д. е. н. Римар М. В.